MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

XXX. ÉVF. 1934. MÁJ.—JÚN. 5—6. SZÁM

Zoerardus.

Ezen a néven ismeretes egy hitvalló, akinek a legendáját Mór pécsi püspök írta meg. Mór püspök elmondja, hogy Szent István király uralkodása idején (nyilván uralkodása első éveit vagy első évtizedeit érti) sok egyházi férfiú jött a keresztény hitre tért országba. Így jött a többek közt Lengyelországból egy szent életű férfiú, aki paraszti sorból származott, s akit a legendának nyomtatásban megjelent szövege latinosított néven *Zoerardus*-nak nevez. Ez a férfiú beállított Fülöp zobori bencés apáthoz s kérte a szerzetesek közé való felvételét. Kérését az apát teljesítette. Zoerardus *András* néven a szerzetesek közé lépett. Mór püspök tanuló korában látta Zoerardust, amit azonban róla írt, azt részint Zoerardus tanítványától, Benedek vértanútól hallotta, aki sokszor megfordult Pannonhalmán, ahol Mór püspöksége előtt mint szerzetes, majd mint apát élt, részint pedig Fülöp zobori apáttól.

A legendát Surius adta ki 1573-ban Acta Sanctorum c. munkájában (Julius. IV. köt. 336), innen nyomatta le Endlicher Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana c. műve 134—8. lapján (S. Gallen, 1849.). A két, de azonos szöveg alapján fordította le e legendát Szabó Károly (Magyarország történelmének forrásai. Pest, 1865. IV, 105—9).

A legendát most készül újból kiadni Madzsar Imre, aki kiadásához széleskörű tanulmányokat folytatott. Így mindenekelőtt felkutatta a legendának különböző hazai és külföldi kódexekben levő szövegeit. Az általa felkutatott különböző szövegek közt a legrégibb a XIV. századból való. Ez a szöveg egy XIV. századi magyarországi breviáriumban van; a breviáriumot Nicolaus Sac de Cerovabrida írta, s a M. Nemz. Múzeum kézirattára őrzi (Cod. lat. 33. pag. 293). Sajnos, ez a szöveg töredékes. Teljes szövegű Zoerardus-legendát Madzsar csak két kéziratból ismer; az egyik kézirat Brüsszelben, a másik Münchenben van. Ez a két kézirat a XV. századból való.

E sorok célja megállapítani, mi a latinosított *Zoerardus* név eredete, továbbá mi a XI. századi, s esetleg mi a későbbi magyar nyelvi hangalakja.

A kiadott szövegekben *Zoerardus* és *Zoërardus* a név alakja (l. Endlicher i. m. 134, 137: *Zoerardus, Zoërardus* nominativusok, *Zoërardo* dativus). A kéziratokban meg a következőket találjuk:

1. *Zoerardus* (kétszer, XV. sz., Brüsszeli kézirat; egyszer, XV. sz., Magyarországi breviárium, Nemz. Múz. Cod. lat. 132, pag. 377; *Zoerardo,* dativus, egyszer, XV. sz., Brüsszeli kézirat [Madzsar Imre adatai]).

2. *Zeorardus* (kétszer, XV. sz., Müncheni kézirat [Madzsar Imre adata]).

3. *Zorardus* (kétszer, XV. sz., Magyarországi breviárium, Nemz. Múz. Cod. lat. 132. pag. 377 [Madzsar Imre adata]; egyszer, XV. sz., Dlugosz, Opera omnia. Cura Alexandri Przezdziecki edita. Cracoviae, 1873. I, 158).

4. *Zourad* (XIV. sz., Magyarországi breviárium, Nemz. Múz., Cod. lat. 33. pag. 293 [Madzsar Imre adata]).

Megemlékezik Zoerardusról Dlugosz János krakkói kanonok, lengyel történetíró is. Dlugosz a XV. században élt (szül. 1415., megh. 1480.); Lengyelország történetéről írt műve sok kéziratban maradt ránk s 1711 óta több kiadásban jelent meg. Minthogy Zoerardusnak Dlugosz művében olyan neve is előfordul, amelyet fentebb nem idéztem, s minthogy az idevonatkozó szöveg más tekintetben is tanulságos, idézem teljes egészében:

„Annus Domini **998.** Vita honesta et mors S w i r a d i confessoris et B e n e d i c t i martyris. Duo viri ea tempestate insignes vita et exemplo ac conversatione floruerunt: S w i r a d u s[1], qui ad fluvium Dunayecz prope oppidum Czchow[2] in Cracoviensi diocesi eremitorium[3] sup rupe, quod et in hancdiem cernimus, habitaverat, et in quo per annos plures Christo militaverat, et B e n e d i c t u s, ambo anachoriticam ducentes vitam, ex Polonia egressi intraverunt Pannonias, et in coenobio Sancti Benedicti ad radicem Montis ferrei, sub abbate Asterico militantes, S w i r a d u s[1], qui et *Zorardus*, confessionis decus asperitate vitae promeruit: B e n e d i c t u s sanguine fuso laureola martyrii coronatus." (Joannis Dlugosz Senioris Canonici Cracoviensis Opera Omnia. Cura Alexandri Przezdziecki edita. Cracoviae, 1873. I, 158.)

Dlugosz lényegesen másképp mondja el Zoerardus történetét; hitele természetesen nagyon kicsi lehet, hiszen Mór pécsi püspök Zoerardust személyesen ismerte, adatait Zoerardus tanítványától, Benedektől és Fülöp zobori apáttól szerezte (l. fentebb és „Mauri episcopi quinqueecclesiensis Vita SS. Zoerardi s. Andreae confessoris et Benedicti martyris, eremitarum": Endlicher i. m. 134—8). Ez az eltérés azonban ezúttal nem érdekel bennünket. A mi szempontunkból az a fontos, hogy Dlugosz hitvallónkat *Swiradus*-nak nevezi, s azt mondja róla, hogy *Zorardus*-nak is nevezik. A *Swiradus* név egy lengyel névnek a latinosítása, amint később látni fogjuk, a *Zorardus* nevet azonban Dlugosz nem lengyel forrásból vette.[1]

[1] Dlugosz művének első teljes kiadása 1711-ben jelent meg. Az általam idézett 1873. évi kiadásban a latin szöveghez ezek a jegyzetek vannak: [1] Swyrardus. *Ed. Dobr.* — [2] Czechow. *Ed. Dobr.* — [3] Heremita. *Ed. Dobr.*

Zoerardus nevére tehát a következő alakváltozataink vannak: *Zoërardus, Zoerardus, Zeorardus, Zorardus, Zourad; Swiradus, Swyrardus.* Ez alakváltozatok közül *Swiradus, Swyrardus* Dlugosz XV. századi lengyel történetíró művében fordul elő, a többi mind a Mór pécsi püspök írta legenda különböző szövegeiben.

Végignéztem több nemzet oklevéltárainak a névmutatóit, úgyszintén más tartalmú névgyüjteményeit, azonban olyan nevet, amilyen a Mór pécsi püspök által írt Szent Zoerardus-legendában van, egyetlenegyben sem találtam. Magyar emlékekben azonban a hitvallón kívül a későbbi időkben is vannak *Zoerardus*-ok, *Zorardus*-ok, *Zourad*-ok. Adataim ezek:

a) A dömösi prépostság egyik szolgáját a Kölesd—Regölyvidéki Ságon (Tolna m.) az 1138/1329. évi oklevél *Sourad*-nak nevezi; vö. 1138/1329: In uilla Sagu: *Sourad* (l. Knauz, MonStrig. I, 90; Pais Dezső adata).

b) Egy 1291. évi oklevél az esztergomi érsek egy jobbágyát *Zoerardus*-nak nevezi; vö. 1291: „*Zoerardum* de calidis aquis ... seruientes eiusdem domini nostri archiepiscopi" (l. ÁrpÚjOkm. V, 51).

c) Egy 1299. évi oklevélben a pozsonymegyei Vereknye birtokosai: „Petro uero filio Martini pro se et pro Petus, filio *Zoerardi* ... per magistrum *Zoerardum* (l. ÁrpÚjOkm. V, 223).

d) Ábrahám comes fiainak egyik emberét *Zorardus*-nak nevezi egy 1283. évi oklevél; vö. 1283: „cum *Zorardo* homine ipsorum" (l. ÁrpÚjOkm. XII, 408 és vö. Kovács, Ind.: *Zorardus*, homo filiorum comitis Abrahae); ez az Ábrahám, illetőleg *Zorardus* a Csallóközben élt.

e) A trencséni vár egyik jobbágyát 1247-ben az ez évből származó eredeti oklevél *Zouradus*-nak nevezi; vö. 1247: „... sacerdote Rachlov, *Zourado*, Matheo et Miroslou iobagionibus Castri Trinchiniensis" (l. ÁrpÚjOkm. VII, 229); ez a jobbágy az akkor Trencsén megyéhez, ma Nyitra megyéhez tartozó Vicsap (az oklevélben írva: *Wycap*) lakója.

A fent idézett alakváltozatok közül nem fordul elő emlékeinkben a *Zeorardus*, amely a legenda Müncheni kéziratában olvasható. Ezt a kéziratot azonban, miként Madzsar Imre közli velem, kétségkívül nem magyar ember írta. A kéziratban ugyanis Pécs latin neve állandóan *Quinecclesiastensis* van *Quinqueecclesiensis* helyett. Ilyen alakban Pécs nevét magyar ember nem írta volna. E *Zeorardus* alakot tehát bátran íráshibás alaknak minősíthetjük.

Az emlékeinkben előforduló *Zoerardus, Zorardus, Zouradus, Sourad* emberek nevéből azonban kétségtelen, hogy *Zoerardus* hitvalló nevét hazánkban a XI—XIII. században személy-, illetőleg keresztnévül igenis használták.

Hogyan hangzott mármost a *Zoërardus, Zoerardus, Zorardus, Zouradus* alakokban feljegyzett név a magyarban? Az a

meggyőződésem, hogy *Szoerárd*-nak, *Szórárd*-nak, *Szoųrád*-nak. Ezt a következőkre alapítom:

a) A névben az *-us* nem magyar nyelvi *-us* kicsinyítő képző, hanem olyan latin *-us*, amilyen van pl. a latin *hortus* szóban. Ezt bizonyítják a ragos latin *Zoerardo, Zoerardi, Zoerardum* alakok. Ha magyar képzett alak volna a *Zoerardus*, aligha ragoznák; vö. az 1299. évi oklevélből való fentebbi idézetben: „Petro uero filio Martini pro se et p r o *Petus*, filio Zoerardi" (l. ÁrpÚjOkm. V, 223).

b) A latin *z*-vel emlékeink a XI—XIII. században velaris magánhangzók előtt mind a magyar *sz*, mind pedig a magyar *z* hangot jelölik. Ritkán előfordul, hogy az *sz* hangot is írják *s* betűvel; a *z* hangot azonban sohasem írják *s* betűvel.

c) *Sz* hang mellett szól a név eredete is. A *Szoerárd, Szórárd, Szoųrád* ugyanis eredetére nem magyar, hanem lengyel név. A lengyel nyelvi névre reávezet Dlugosz fentebb idézett szövege. Dlugosz Zoerardust *Swiradus*-nak nevezi s csak mellékesen jegyzi meg, hogy *Zorardus*-nak is hívják. Dlugosz *Swiradus*-a latinosított név egy XIV—XV. századi lengyel *Swérad*-ból (az *é* zárt, a *w* palatalizált; vö. az ilyen *é*-nek *i*-vel írott alakjaira: ó-lengyel *chliw, zwirzę:* mai lengyel *chlew, zwierzę*); mai lengyel alakja *Świerad* [a *wi* = *w*, palatalizált *w*). A lengyel *Świerad* összetétel; utótagja a lengyel *rad* 'zufrieden, gern, lieb, froh', az előtag meg szerintem a lengyel *swój, swoja, swoje* 'sein, eigen' névmás. Az összetétel eredetileg így hangozhatott: **Swoje-rad*, később pedig így hangzott: **Swe-rad* ⌒ *Swérad* > *Świerad*.

A mai lengyel nyelvtudomány a *Świe-rad, Świe-bor* szn.-ek *świe-* előtagját a lengyel *wsze-* (olv. *vše*) 'omne, all' hangátvetéses alakjának tartja, s azt tanítja, hogy a *Świerad, Świebor* a lengyel *Wszerad, Wszebor* változatai (l. Taszycki W., Najdawniejsze polskie imiona osobowe. Kraków, 1925. 28, 30, 99; így már Moroškin, Slavj. imenosl. is). E magyarázat nem helyes. Van lengyel *Wsze-rad, Wsze-bor* szn., és van ettől független *Świe-rad, Świe-bor* szn. is.

A *rad* is, a *swoj* is olyan szláv szavak, amelyek más szláv nyelvekben is megvannak. S velük alakult személynevek is voltak, vannak más szláv népeknél is. Így pl. a XI—XIII. századi cseh- és morvaországi latin emlékekben gyakoriak a *Své-bor, Své-prav, Své-rad, Své-slav, Domo-rad, Ne-rad* stb. személynevek (vö. *Zuebor, Zueprav, Swerad* ⌒ *Suerad, Swezlau, Domarad, Nerad* stb.; l. Friedrich, Cod. d. r. Bohemiae I—II.; Boczek, Codex Moraviae és Index hozzá). Megtaláljuk e neveket más szláv népeknél is (vö. Moroškin, Slavj. imenosl.; Miklosich, PN.; Maretić: Rad. 81. és 83.).

A lengyel *Świerad* név a lengyeleknél használt név a XI—XIII. században. Egy 1289 előtt régibb feljegyzésekből készült lengyel Necrologiumban ott találjuk a *Zverad* nevet

is (l. Arch. für slav. Phil. X, 374), amely mai lengyel nyelven a. m. *Świerad.* Azt ugyanis, amit ma lengyelül *Świe*-nek írnak, a XII—XIII. században *Zue*-nek, *Sue*-nek (és *Sue*-nek) is írták;

vö. 1136-ból: *Zueprauici* (kétszer, l. Rozwadowski J., Bulla z roku 1136. W Krakowie, 1907. 33; mai nyelven *Świeprawicy*) | XII—XIII. sz.: *Zverad* (l. fentebb) | XII. sz.: *Suebor* (l. Arch. für slav. Phil. X, 373, 375) stb.

A fentiek alapján kétségtelen, hogy a XI. század elején hazánkba jött lengyel hitvallónak lengyel földi lengyel nyelvi neve **Swerad* (olv. *Szverad*, a *v* palatizált, jegye a mai helyesírásban *wi*, az *e* zárt, amelyet később, a XIV—XV. században *i*-vel is írnak (l. fentebb Dlugosz *Swiradus*-át) volt. Ebből a *Swerad*-ból hasonulással a későbbi s mai *Świerad* lett. A lengyel név a XI—XIII. században a lengyelek közt is közönségesen használt volt: az egykorú lengyel emlékek a nevet *Zverad*-nak írják (l. fentebb).

Hogyan lett mármost az ó-lengyel **Swerad*-ból (olv. *Szverad*) magyar *Szoerárd* > *Szórárd, Szo̯rád.* Két dolgot kell a magyar szóban megmagyaráznunk: az egyik a szókezdet, a másik a *-rád* ⌒ *-rárd* szóvég.

A szókezdettel eleinte sehogy sem boldogultam, mert zavart az, hogy a szláv szókezdő *sv*-nek csupán ilyen magyar megfeleléseire gondoltam: szláv *světъnikъ* > magyar *szövétnek*, szláv *svętъ* > magyar *szent.* Pais Dezső vezetett rá, hogy az ó-lengyel *Swe*-ből (olv. *Sve*-) a *Swerad* névben először **Szove*-, s ebből a *v* kiesésével *Szoe*- lett. Olyan jelenség ez, amilyen a következő régi magyar adatokban is van: 1231: Folu*toa*, 1240 kör.: Apat*toa*, de: 1299/1300: Tumpa*towa*, 1325: prepost*toua* (l. OklSz.).

Az ó-lengyel *Swerad*-ból (olv. *Szverad*) a fejlődést így képzelem: A legrégibb magyar alak: **Szverád* > **Szoverád*; ebből: a) a *v* kiesésével **Szoerád* (vö. latin *Zoerardus* és latin *Zoërardus*, ahol a két pont azt jelenti, hogy az *oe* két külön szótag), b) az *e* kiesésével *Szovrád* > *Szo̯rád* (vö. *Zourad*). A **Szoverád* ⌒ **Szoerád*-ból válhatott **Szovorád* ⌒ **Szoorád* s ebből *Szórád* (vö. *Zorardus* és ó-magyar *Zouolon, gyovon* > magyar *Zólyom, gyón*). Fejlődhetett azonban a régi magyar *Szo̯rád*-ból is a *Szórád.* Minthogy *Zoerardus* hitvallónak a legrégibb kéziratban *Zourad* (olv. *Szo̯rád*) a neve, minthogy a *Zourad* később személynévül használva is előfordul emlékeinkben, minthogy továbbá a *-rád* szóvég is az ó-lengyel *Swerad -rad*-jával egyezik, azért a magyarban előbb volt **Szoerád* ⌒ **Szoorád* ⌒ *Szorád*, s csak később *Szoerárd* > *Szórárd.*

Hogyan keletkezett a *-rárd* végű magyar alakváltozat? — Fejlődésére rávezet a Bécsi Képes Krónika meg a Dubnici Krónika.

A Dubnici Krónikában ezt olvassuk: „Interea rex Atila ad Apuliam exercitum suum destinauit, constituens ipsi exer-

citui capitaneum *Zoard* ex tribu *Zoard* oriundum" (l. MFlor. III, 20). A *Szuárd* > *Szoárd* ⌒ *Szovárd* (írva *Zuard*, *Zoard*, *Zouardus*, l. Kovács, Ind.; *Zouard* DubnKr. ed. MFlor. 31; *Zuard* MHonfKútf. 486, 504 és Anonym.; *Zuardu* Anonym.) jól ismert magyar személy- és nemzetségnév a X—XIII. században (l. Karácsonyi, Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1901. III, 1 : 149—57). Ennek a névnek a lengyel hitvalló nevétől egészen különböző az eredete. A név magyar, s azt tartjuk róla, hogy a IX. századi magyar *szavárdi* törzsnévvel azonos (l. Németh Gyula, A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp., 1930. 318—9). Ez a X—XIII. században közismert magyar név hatott a lengyel eredetű hitvalló nevéből lett magyar *Szoerád* ⌒ *Szoŭrád* ⌒ *Szórád* nevére, s ezt a Bécsi Képes Krónika bizonyítja, mert itt a magyar *Szoárd*-ról ez van mondva: „Interea rex Atyla ad Apuliam exercitum suum destinauit, constituens ipsi exercitui capitaneum *Zorard* ex tribu *Zoard* oriundum" (l. MFlor. II, 117). A lengyel hitvalló magyar *Szoerád* ⌒ *Szoŭrád* ⌒ *Szórád* és a magyar eredetű magyar *Szuárd* ⌒ *Szoárd* ⌒ *Szovárd* hatott egymásra, s lett a magyar eredetű *Szoárd* ⌒ *Szovárd*-ból *Szorárd* (vö. *Zorard* Bécsi Képes Krón.), a lengyel *Swerad* > magyar *Szoerád* ⌒ *Szoŭrád* ⌒ *Szórád*-ból meg *Szoerárd*, *Szoŭrárd*, *Szórárd*. Karácsonyi János „Szent István király élete" c. művében (Bp., 1904. 38) a lengyel hitvallót Szent *Szórád*nak nevezi, s nézetem szerint magyarul a hitvallót *Szórád*nak vagy *Szórárd*-nak szabad hívnunk, de semmiesetre sem *Zoerárd*-nak.

A lengyel hitvalló nevével kapcsolatban több kérdést is fel kell vetnünk.

Dlugosz a lengyel hitvalló nevét a lengyel nyelvi névből latinosította *Swiradus*-ra. Hogyan magyarázandó azonban az, hogy Mór pécsi püspök a hitvalló nevét nem a lengyel nyelvi vagy egy feltehető tót nyelvi, hanem a közmagyar nyelvi alakból latinosította. Hiszen *Szórád* lengyel volt, Zoboron lett szerzetes, majd Szkalkán, Trencsénben remetéskedett s ott is halt meg. Azt hiszem, hogy ezt másképp, mint magyar nyelvi környezettel megfejteni nem lehet.

Hol volt, hol lehetett ez a magyar nyelvi környezet? Karácsonyi János (i. m. 38. l.) Batthyány „Acta et Scripta s. Gerardi" c. munkája 326—7. lapjára hivatkozva azt mondja, hogy 1030 körül a zobori monostorból kikerült szerzetesek mindegyike tudott magyarul. Nem ismerem az idevonatkozó bizonyítékokat, nem tudom ez állítást ellenőrizni. A pannonhalmi monostorból Szent Gellért csanádi térítéséhez küldött négy szerzetes közül kettő: Philippus és Henricus tudott magyarul, kettő azonban: Leonhardus és Concius nem tudott (l. Vita s. Gerardi 11. és 12. §§.). Nem lehetetlen, hogy Zoboron is hasonló volt a helyzet. A Szent Szórád-legendánál azonban

az a fontos, hogy fogalmazója, írója: Mór püspök a szent nevét a közmagyar alakból latinosította, neki tehát magyarul tudnia kellett. Mórról annyit tudunk, hogy Pannonhalmán volt szerzetes (l. Vita s. Emerici ducis ed. MFlor. I, 132, 140), később ugyanott apát (l. Vita s. Zoerardi ed. Endlicher, MonArp. 136), majd pécsi püspök lett; ez utóbbi széket 1036—1070-ig töltötte be. Van pedig Szent Szórád-legendájában egy adat, mely szerint tanuló korában Mór püspök Szent Szórádot látta. „Ego quidem Maurus — írja — deo miserante nunc episcopus, tunc autem (t. i. mikor Szórád hazánkba jött) puer scholasticus, uirum bonum uidi. sed que esset eius conuersacio non uisu, sed auditu percepi" (l. Endlicher i. m. 134). Az a kérdés, hol volt Mór „puer scholasticus"; Pannonhalmán-e (így Pauler, MNemzTört. I², 48 és Horváth J., A m. irodalmi műveltség kezdetei. Bp., 1931. 18) vagy pedig Zoboron. Minthogy Mór azt írja, hogy amit ír, azt Benedektől és Fülöp apáttól hallotta, akik Zoborról Pannonhalmára jöttek, Szent Szórádról meg nem mondja, hogy Pannonhalmán is megfordult volna, csak azt mondja, hogy iskolás gyermek korában látta, azért az sem lehetetlen, hogy Nyitrán, Zoboron látta. Nem lehetetlen tehát, hogy Mór nyitrai vagy nyitravidéki volt, aki magyarul jól tudott. Nagy valószínűséggel azt is lehet állítani, hogy magyar születésű volt.[1] A tihanyi apátság levelén ott van ő is azok közt, akik tanúi I. Endre királyunk alapításának, adományának (*Signum Mauri episcopi*; l. Erdélyi L., A tihanyi apátság kritikus oklevelei). Talán abban, hogy nem esett áldozatul 1046-ban az idegenek ellen fellángolt gyűlöletnek, miként Szent Gellért s más főpapok, szintén része lehetett magyarságának. De nem űzömfűzöm tovább a lehetőségeket, a feltevéseket. Horváth János idézett klasszikus művében írja: „Szent Mór tudtunkra az első író, ki — bár származásáról semmit sem tudunk —, annyiban kétségkívül magyar, hogy deákságát immár itthon, az új műveltség hazai tűzhelyén szerezte meg" (i. m. 18). Az a meggyőződésem, hogy a *Zoerardus* nevében levő magyar ejtéskönnyítő *o* szemben a lengyel *Świerad*-dal nemcsak annak bizonyítéka, hogy Mór magyar környezetben élt, hanem annak is, hogy magyar származású volt. Szent Mór azon jeles magyar eredetű XI. századi íróink közé tartozik, akikről Jakubovich Emil „Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez" c. dolgozatában (l. MNy. XX—XXI. köt.) olyan tanulságos képet festett meg.[2]

Melich János.

---

[1] Teljesen hibásan e kérdésről Wojciechowski T.; szerinte Mór olasz volt (l. Századok 1910: 415).

[2] Ez a cikk utolsó bekezdését kivéve, a Berzeviczy-emlékkönyvben jelent meg. Innen vettük át. — A cikk megírására Madzsar Imre adott alkalmat,